

MITUL LUI SISIF ȘI FILOSOFIA ABSURDULUI

(un centenar de la nașterea lui Albert Camus)

Gheorghe BOBÂNĂ, *doctor habilitat în filosofie,*
Institutul de Istorie al AȘM

Summary

In the article is analyzed the French philosopher Albert Camus essay The Myth of Sisyphus in the context of existential philosophy of the twentieth century. It highlights the main issues addressed in the absurd philosophy essay: rationality and irrationality, freedom absurd, absurd creation, the human condition in an absurd world.

 Albert Camus este identificat cu filosofia existențialistă, deși declara că nu acceptă această filosofie, nu este de acord cu principiile și tezele ei. "Nu, eu nu sunt existențialist..., – menționa Camus într-un interviu din 15 noiembrie 1945. – Sartre este existențialist și singura carte filosofică pe care am publicat-o, *Mitul lui Sisif*, a fost îndreptată împotriva filosofilor denumiți existențialiști" [1, p.559]. În pofida faptului că considera existențialismul o "sinucidere filosofică" [2, p.33], Camus a contribuit, dacă nu la fundamentarea teoretică și aprofundarea acestei filosofii, atunci la popularizarea și influența acesteia în cercurile largi ale intelectualității europene.

Teza fundamentală a filosofiei lui Camus se bazează pe ideea că întreaga existență este absurdă, lipsită de sens. Gânditorul pornește de la premisa că realitatea este irațională și alogică. Lumea este plină de iraționalitate și reprezintă în întregime o "mare iraționalitate". Principala lucrare filosofică a lui Camus *Mitul lui Sisif* (1942) are subtitlul *Eseu despre absurd*, iar unele compartimente conțin în denumire cuvântul "absurd": "Raționamentul absurd", "Absurdul și sinuciderea", "Zidurile absurde", "Libertatea absurdă", "Omul absurd", "Creația absurdă". Absurdul constituie esența problematicii filosofice a lui Camus, axa existenței, a gândirii și a activității practice.

Tema absurdului apare în filosofie în secolul al XIX-lea prin Artur Schopenhauer, care considera că viața este absurdă pentru că ea nu are altă rațiune de a fi decât aceea dată de "voința de a trăi", oarbă și fără scop. Această conștientizare a absurdului justifica în ochii săi pesimismul și detașarea. Nietzsche vedea în această atitudine o concepție negativă despre viață, moștenită din creștinism, astfel sentimentul absurdului este însoțit de suferință și de renunțare. Reprezentanții existențialismului (Kierkegaard, Jaspers, Heidegger, Sartre, Camus) considerau că trăirea absurdului ar fi autentică trăire a existenței. Potrivit existențialismului, lumea este absurdă pentru că ea nu are sens [3, p.19].

În eseuul său, Camus supune unei critici aspre curentele filosofiei contemporane. Analizând concepțiile celor mai mari filosofi ai secolelor al XIX-lea și al XX-lea, gânditorul evidențiază tendința acestora de a aborda problemele esențiale ale existenței, de a interpreta premisele inițiale și scopul activității umane. El identifică atât direcțiile principale de dezvoltare a metafizicii secolului al XX-lea, cât și intențiile marginale ale acesteia.

Camus constată că în epocile precedente conceptul central al filosofiei a fost Dumnezeu. La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea a fost declarată moartea lui Dumnezeu (Dostoievski, Nietzsche). Din acest moment, conceptul de bază devine pierderea lui Dumnezeu, iar întreaga responsabilitate pentru tot ce se întâmplă în lume îi aparține omului, care în urma dezumanizării nu este în stare să facă față unei astfel de sarcini uriașe. Numele și valorile sociale și individuale (morale, etice, estetice, culturale etc.), odată cu pierderea lui Dumnezeu, ajung în declin, se distrug.

Filosoful Camus s-a format sub influența lui Kierkegaard, Dostoievski și Husserl. Din creația acestora împrumută ideile și problematica de bază legată de om, de lumea sa spirituală, de creație și de tendința spre autocunoaștere și reflecție. Nu există de fapt nici o problemă importantă, abordată de Kierkegaard, Dostoievski și Husserl care să nu fie inclusă organic de Albert Camus în propria sa filosofie.

Apreciind critic filosofia existențialismului, Camus își concentrează atenția asupra lui Søren Kierkegaard, care a schițat în opera sa principalele direcții și categorii ale filosofiei existențialiste: omul, credința, păcatul, disperarea, alegerea, absurdul, criza, singurătatea, dragostea, ura etc. Lui Kierkegaard îi datorează Camus multe dintre motivele esențiale ale filosofiei sale și ale creației literare. În acest sens, Kierkegaard a fost predecesorul spiritual al lui Camus, iar ultimul poate fi numit cu deplin temei un Kierkegaard al secolului al XX-lea.

Kierkegaard, în concepția lui Camus, este gânditorul pentru care nici un adevăr nu este absolut, care respingea cu hotărâre consolarea, morală, principiile liniștii și satisfacției și care în singurătate lupta cu îndârjire împotriva societății și bisericii-împotriva lui Dumnezeu și a diavolului, minciunii și adevărului, dogmei și rațiunii, într-un cuvânt împotriva a tot ce aducea prejudecii personalității umane, conștiinței, dezvoltării spirituale, umanității. Absurdul pentru Kierkegaard semnifică ”păcatul fără Dumnezeu”[2, p.32]. Adevărata cale a omului este marcată de disperare, prin disperare omul poate deveni liber. E adevărat că această libertate, ca de altfel și întreaga viață a omului absurd, poate fi doar absurdă.

Kierkegaard, considera Camus, nu numai a descoperit absurdul, dar l-a și contemplat. Bazându-se pe reflecțiile lui Kierkegaard despre absurd și disperare ca factori sau categorii obligatorii care îl conduc pe om spre adevărata credință, Camus dezvoltă categoriile omului absurd, ale conștiinței absurde, libertății absurde, operei de artă absurde, pentru a stimula conștiința umană și a o orienta spre înțelegerea problemelor vieții și culturii contemporane.

O semnificație la fel de importantă a avut pentru Camus filosofia lui Edmund

Husserl, care tindea să creeze o filosofie pozitivă, să deschidă intuiției și inimii fenomenele în întreaga lor strălucire. Conform lui Husserl, metoda rațională clasică a suferit eșec. Tendința raționalismului de a cunoaște clar prin rațiune structura lumii pierdea din intensitate odată cu aprofundarea cunoașterii umane. Filosofii declarau că nimic nu este clar, că cunoașterea umană este slabă și limitată [4, p.65]. Astfel omul se situa față în față cu iraționalul. ”Iraționalul, nostalgia umană și absurdul care țâșnesc din confruntarea lor, constată Camus, iată trei personaje ale dramei care trebuie în chip necesar să ia sfârșit cu toată logica de care o existență este în stare”[2, p.24].

Camus atrăgea atenția asupra apropierei fenomenologiei de diferite orientări ale gândirii iraționaliste: ”De la Dumnezeu abstract al lui Husserl la Dumnezeu necruțător al lui Kierkegaard distanța nu-i atât de mare. Rațiunea și iraționalul duc spre aceeași învățătură. Drumul nu înseamnă nimic, voința de a sosi e de ajuns. Filosoful abstract și filosoful religios pleacă de la același haos și se susțin în aceeași spaimă”[2, p.37]. Dacă rațiunea lui Husserl tinde să înlăture orice limite pentru a înăbuși frica, Kierkegaard afirmă că este suficientă o singură demarcație pentru a discredita rațiunea. Camus, pornind de la ideile lui Kierkegaard și Husserl, afirmă: ”Absurdul... e rațiunea lucidă care-și constată limitele”[2, p.38]. Rațiunea, în concepția lui Camus, se aruncă cu ochii deschiși în disperare și absurd.

Rațiunea curajoasă, mândră, eroică aparține omului, care tinde spre viață aici și acum, care vrea să știe totul, să vadă clar, să simtă acut – cu un cuvânt, să trăiască. Rațiunea nu are frică de moarte, fiindcă înțelege unitatea indisolubilă dintre viață și moarte. Rațiunea constată că răul nu constă în moarte, ci în viață, căci moartea este sfârșitul suferințelor umane, iar viața este doar începutul lor. Este ridicol și absurd să te temi de moarte, la fel ca și de cei decedați. Trebuie să te temi de oamenii vii, căci de la ei te poți aștepta la orice fel de primejdii și neplăceri. Paradisul și infernul nu se află în cer sau în tartar, ci pe pământ, acolo unde noi trăim, între oameni mari și de nimic, fericiți și nefericiți, bogați și săraci, bărbați și femei, sfinți și păcătoși. Trebuie doar să privești la toate cu ochii deschiși, să vezi și să știi și să simți totul.

Aidoma lui Dostoievski, Camus considera suicidul o serioasă problemă filosofică. Rațiunea omului absurd se sprijină pe claritate, dar ce altceva este claritatea decât un absurd? Cum trebuie să se comporte omul absurd în fața lumii și a spiritului decepționat care tinde spre zări necunoscute? Ce trebuie să aleagă: nostalgia unității sau universul dispersat? Să trăiască și să gândească în chinuri și suferințe interminabile sau să încerce totuși să afle: se poate în genere de trăit sau logica gândirii va trebui să-l ducă cu necesitate spre moarte? Probabil, din această cauză, Camus abandonează problemele filosofice tradiționale, substituind-le cu cea mai importantă pentru el, cea a suicidului: ”Nu există decât o problemă filosofică cu adevărat importantă: sinuciderea”[2, p.8]. Camus nu se interesează de suicid în genere, ci de suicidul filosofic, în plan așa-zis spiritual. Suicidul poate fi

o rezolvare a absurdului, dar absurdul de aceea și este absurd fiindcă tinde să evite suicidul, căci el este totodată o conștientizare a morții și un refuz al ei. Absurdul reprezintă expresia unui efort la limită a omului absurd, care declară drept unic adevăr provocarea, sfidarea. Anume absurdul cultivă în conștiința omului ideea că sfera sa de viață și activitate este prezentul și nu viitorul, iar acest fapt devine temeiul libertății conștientizate în profunzime: moartea și absurdul sunt principiile de argumentare a libertății. În acest sens omul absurd este contrariul omului care s-a împăcat cu situația sa: "Idealul omului absurd este prezentul și succesiunea prezenturilor prin fața unui suflet clipă de clipă conștient"[2, p.47].

Oricare altă poziție a spiritului absurd ar presupune o retragere a spiritului în fața a ceea ce îl produce. Husserl dorea să se debaraseze de ideile preconceptuate înrădăcinate adânc în gândirea filosofică, pentru a reveni la eterna filosofie, în timp ce Kierkegaard vedea un pericol în clipa imperceptibilă care preceda acest salt în eternitate. Pentru omul absurd al lui Camus sarcina consta în a se cunoaște pe sine însuși și a se menține pe creasta acestui salt amețitor.

Camus aplică noțiunea de absurd și cu referire la problema libertății. Libertatea nu constă în rezistență, ci mai curând într-o revoltă conștientă, într-o răzvrătire împotriva condițiilor existente, interne și externe, obiective și subiective. Revolta, răscoala reprezintă întâi de toate o eternă confruntare a omului cu propria ignoranță. A te revolta înseamnă a pune lumea sub semnul întrebării: "Tema revoluției permanente se mută astfel pe planul experienței individuale. A trăi înseamnă a face să trăiască absurdul. A-l face să trăiască înseamnă, înainte de orice, a-l privi"[2, p.41].

Pentru a-ți construi viața, trebuie mai întâi de toate să conștientizezi că în lume nu este și nu poate fi nici o speranță. Omul trebuie să înțeleagă că el trăiește doar astăzi și nici un fel de mâine, de viitor nu va avea: "Idealul omului absurd este prezentul"[2, p.47]. Chiar dacă și va fi acest viitor, apoi numai nu pentru el, ci pentru acei ce vor veni după el, însă și pentru ei viitorul va fi la fel doar prezentul. De aceea trebuie să trăim în prezent, să trăim o viață omenească veritabilă. Toate discuțiile și promisiunile despre "viitorul frumos" nu sunt decât iluzii și himere. Omul poate trăi cu gândul la viitor doar până la întâlnirea cu absurdul. Absurdul este important prin faptul că pune capăt iluziilor. El îl învață pe om să privească la viață cu ochii larg deschiși, cu inimă darnică, fără a se resemna și a se supune destinului. Omul trebuie să-și trăiască din plin și liber viața aici, în prezent, și nu într-un îndepărtat și iluzoriu și niciodată realizabil viitor. Astfel, reieșind din rațiunea absurdă, Camus formulează următoarele concluzii: "Absurd are astfel pentru mine trei consecințe: revolta, libertatea și pasiunea mea. Prin simplul joc al conștiinței, transform în regulă a vieții ceea ce era invitație la moarte și refuz sinuciderea"[2, p.48].

Omul absurd, conform lui Camus, "fără a nega eternitatea, nu face nimic pentru ea"[2, 50]. Deși nu-i este străină nostalgia, el acordă preferință curajului și rațiunii: curajul îi permite să se bazeze doar pe sine însuși, iar rațiunea îl ajută să-și definească posibilitățile. Convins că libertatea se realizează într-o perma-

nență revoltă împotriva viitorului și nu în conștiința condamnată la moarte, omul absurd tinde să-și realizeze "predestinația" în această lume, fiindcă nu recunoaște oricare alta. Respingând speranța care totdeauna a fost folosită împotriva omului, omul absurdului trăiește și activează numai în prezent și pentru prezent. În acest caz unicul gând infailibil ar fi gândul steril. "În lumea absurdă, menționează Camus, valoarea unei noțiuni sau a unei vieți se măsoară după gradul ei de sterilitate"[2, p.52].

Pentru conștiința absurdă factorii obiectivi își pierd semnificația: este obiectiv doar aceea ce este conștientizat, nicidecum aceea ce există obiectiv. Problema existenței obiective capătă statutul problemei conștiinței subiective, rezolvarea căreia depinde cu desăvârșire de conștientizarea ei. Problema binelui și a răului, a fericirii și nefericirii, a vieții și morții și altele la fel de fundamentale sunt abordate în legătură directă de conștientizarea sau neconștientizarea lor de către oameni.

Omul absurd ignoră tristețea, el devine trist doar atunci când începe să sperie la ceva. "Omul absurd nu crede în sensul profund al lucrurilor... Timpul înaintează odată cu el. Omul absurd nu se desparte niciodată de timp"[2, p.54-55]. Omul, în concepția lui Camus, nu trebuie să se teamă de absurd, nu trebuie să se debaraseze de el, cu atât mai mult că acest lucru este pur și simplu imposibil, fiindcă lumea absurdă învăluie și pătrunde întreaga viață umană. Mai curând, invers, omul trebuie să trăiască și să activeze în această lume absurdă ca un om absurd care adresează întrebări absurde. Ce e drept, adeseori lupta sa se termină cu înfrângerea. Cucerire sau joc, dragoste imensă, revoltă absurdă sunt onorurile pe care omul le adresează demnității sale într-o campanie, în care el dinainte este condamnat la înfrângere. În pofida acestui fapt, omul trebuie să se lupte și să rămână fidel acestei lupte. Lupta absurdă pe care o duce omul reprezintă un joc, cu preponderență o artă. Iar arta, după cum spunea încă Nietzsche, este necesară pentru a nu muri din adevăr.

Camus adresează creației absurde aceleași cerințe pe care le adresase gândirii: revoltă, libertate și diversitate[2, p.83]. În caracterul inutil al creației absurde se ascunde utilitatea supremă pentru spiritul uman, care, adresând întrebări întregii existențe, se întreabă pe sine, își încearcă propriile forțe, își formează propriul destin. Prin creație artistul absurd, disputându-și lumea reală imperfectă, îi opune ca ideal propria lume la care trebuie să se alinieze, sau în orice caz să arunce o privire asupra ei, pentru a cunoaște întreaga profunzime a prăpastiei care ne desparte de lumea spre care tindem.

Eroul absurd, după cum îl consideră Camus pe Sisif, trebuie să plătească pentru atitudinea părtinitoare față de viața terestră și față de oameni, pentru disprețul față de zei, pentru ura față de moarte și setea de viață. Munca uniformă, monotonă, lipsită de sens la care a fost condamnat Sisif de către zei îi amintește lui Camus munca muncitorului contemporan, destinul căruia nu este mai puțin absurd decât cel al lui Sisif. Atât timp cât nici unul, nici altul nu conștientizează realitatea situației sale, pentru ei nu există tragedie. Tragedia începe în momentul când ei înțeleg lipsa de sens a muncii lor și caracterul absurd al existenței. "Astfel,

Oedip ascultă mai întâi de destinul său fără să știe. Din clipa în care știe, începe tragedia lui” [2, p.87]. Absurdul se naște parcă din plinătatea fericirii. Fericirea și absurdul au una și aceeași sursă, de aceea sunt legate indisolubil între ele. Dacă omul a hotărât să devină stăpânul destinului său, atunci el se eliberează de puterea și dominația forțelor supreme. Din momentul în care Sisif conștientizează adevărata sa situație, el poate să transforme toate nenorocirile sale în fericire, să manifeste dispreț față de nedreptățile zeilor. De aceea nu trebuie să credem, consideră Camus, că Sisif este o ființă profund nefericită: ”Trebuie să ni-l închipuim pe Sisif fericit”[2, p.88].

În *Mitul lui Sisif* Camus nu tinde numai să se disocieze de filosofia negativă a timpului său, îndeosebi de existențialism, dar și să elaboreze o astfel de filosofie care ar putea deveni pentru om un sprijin spiritual și un reper în lumea contemporană complicată. Filosoful îndeamnă ca prin conștientizarea tragismului existenței (pe calea inversiei spirituale) cel nefericit să se transforme în om fericit.

Camus nu a acceptat o filiație cu existențialismul, dar nici ideea că ”filosofia absurdului” ar fi proprie gândirii sale, că ar fi un promotor al acestei filosofii. În legătură cu acesta, el dă următoarea explicație: „Bineînțeles, este posibil oricând de a scrie sau de a fi scris un eseu despre noțiunea de absurd. Dar, în sfârșit, la fel poate scrie cineva și despre incest, fără ca pentru aceasta să se năpustească asupra nefericitei sale surori; și n-am citit nicăieri că Sofocle și-ar fi omorât tatăl și că și-ar fi necinstit mama [...]. Ce altceva am făcut oare decât să reflectez asupra unei idei pe care am găsit-o pe drumurile din vremea mea? Faptul că am nutrit această idee (și că o mai nutresc încă) alături de întreaga mea generație este de la sine înțeles. Pur și simplu m-am situat față de ea la distanța necesară pentru a o examina și a hotărâ asupra logicii sale. Tot ceea ce am putut scrie după aceea o dovedește cu prisosință. Dar e mai comod să exploatezi o formulă decât o nuanță. A fost aleasă formula: iată-mă absurd ca și mai înainte”[1, p.561].

Mitul lui Sisif este o operă care mobilizează la luptă împotriva răului existent în lume, la lupta pentru libertate și independență. Pentru Camus, conștientizarea absurdului urmează să conducă la acțiune și la revoltă, adică la dublul refuz al pasivității nihiliste și al consolării religioase. Camus vorbește despre formarea atitudinii omului față de lume, societate, față de alt om și oameni, atitudine, în procesul căreia se formează omul însuși, concepția sa despre lume.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Bercescu Sorina. *Istoria literaturii franceze. De la începuturi până în zilele noastre*. București: Editura Științifică, 1970.
2. Camus Albert. *Mitul lui Sisif*. București: Editura Aldyn arrangement, 2010.
3. *Enciclopedie de filosofie și științe umane*. București: Editura All Educational, 2004.
4. Husserl Edmund. *Criza umanității europene și filosofia*. București: Editura Paideia, 1997.
5. Ibidem.
6. Husserl Edmund. *Ideea de fenomenologie și alte scrieri filosofice*. Cluj-Napoca: Editura, Grinta, 2002.